

בין פשיעה לשיקום - בתי המשפט הקהילתיים בישראל

בכדי להתמודד עם תופעת ה"דלת המסתובבת" של הפשיעה החוזרת בישראל, הוקמו בתי המשפט הקהילתיים, או בשמם האחר - "בתי המשפט לפתרון בעיות", שמטרתם להתמודד באופן קהילתי ומערכתי עם פשיעה מצד עוברי חוק השבים וחוזרים לבצע עבירות על אף הליכים משפטיים שנוהלו נגדם בעבר, זאת בשל מצוקה כלכלית וקשיים חברתיים בקהילה בה הם חיים. מדיניות הענישה בבית המשפט הקהילתי מותאמת לצרכי הקהילה בה הוא ממוקם ומופעלים בו עונשים חינוכיים ושיקומיים לצורך השבתו של עובר החוק לקהילה בה הוא חי תוך חיזוק אחריותו כלפיה. בית המשפט הקהילתי רשאי להורות על שילוב עובר החוק במסגרת שיקומית של גמילה, הכשרה תעסוקתית, שילוב מחדש במסגרות חינוך וסיוע במציאת פתרונות. בישראל פועלים כיום שני בתי משפט קהילתיים - בבאר שבע וברמלה. עם זאת, לאחרונה התקבלה החלטה להרחיב את הפיילוט לארבעה מחוזות נוספים. עו"ד אסף דוק מסביר אודות אופיו ומהותו של בית המשפט הקהילתי בישראל.

מהו בית משפט קהילתי?

בתי המשפט הקהילתיים הוקמו מתוך הבנה שכדי למנוע פשיעה חוזרת בידי עבריינים, למרות ההליכים הפליליים שננקטו נגדם ועל אף שריצו עונשי מאסר, יש לשקמם ולשלבם בחברה על מנת למנוע הידרדרות חוזרת למעגל העבריינות. הפרויקט הוא יוזמה משותפת של משרד הרווחה ומשרד המשפטים, הנהלת בתי המשפט, עמותת אשלים של ג'וינט-ישראל ומשטרת ישראל.

מה מטרתו של בית המשפט הקהילתי?

מטרת המיזם, אותו הקימה ד"ר דניאלה בייניש, מנהלת תכנית קהילה ומשפט בעמותת אשלים-ג'וינט ישראל, היא להתמודד עם תופעת העבריינות החוזרת באופן מערכתי מתוך הבנה כי התופעה נובעת מתוך קשיים כלכליים ובעיות חברתיות. המודל כאמור פותח בארצות-הברית בשני העשורים האחרונים ומדינת ישראל אימצה אותו. בתי משפט אלה פועלים במספר ארצות נוספות כמו אוסטרליה, סקוטלנד, אנגליה, קנדה וניו-זילנד. המערך הותאם לשיטה הנהוגה בישראל כאשר ההתמודדות נעשית דרך שיתוף פעולה של בית המשפט ושל גורמי רווחה. המטרה היא לצמצם את תופעת ה"דלת המסתובבת" של הפשיעה החוזרת המובילה לענישה מחמירה וכתוצאה מכך להדרה ולניתוק על העבריינים מהקהילה. במקום זאת, מערך בתי המשפט הקהילתיים מציע פתרון כוללני למגוון הבעיות המובילות לפשע.

מה הגישה הנהוגה בבית המשפט הקהילתי?

הגישה הנהוגה בבית המשפט הקהילתי בישראל הינה הוליסטית ושיתופית. תכניות השיקום מציעות מגוון רחב של מענים כמו השלמת השכלה, גמילה מאלכוהול ומסמים, השתלבות בתעסוקה, מיצוי זכויות, התמודדות עם עוני וחובות ועוד. בית המשפט מפקח באופן צמוד על העבריינין מתוך מטרה לעקור מן השורש את תופעת העבריינות ובכדי להחליף את הענישה בתהליך שיקום מהותי.

התמודדותו של בית המשפט הקהילתי עם פשיעה חוזרת - סימפטומים לבעיות עמוקות

בתי המשפט הקהילתיים רואים בפשיעה כסימפטום למצוקות עמוקות יותר כגון כלכליות וחברתיות. ההנחה של המודל הוא כי בכדי להתמודד עם הפשיעה החוזרת, יש לתת מענה מערכתי לכך. לכן בית המשפט הקהילתי פועל בשיתוף פעולה עם רשויות הרווחה

והקהילה, שירותי טיפול ורשויות האכיפה במטרה להציע פתרונות שישקמו את העבריינים ואת החברה בכללותה.

בין הולזים לאכיפה - כיצד בית המשפט הקהילתי משתלב עם התפיסה ההוליסטית בשיקום?

בית המשפט הקהילתי משלב בין הרווחה לבריאות כחלק מההליך הטיפולי והשיקומי. חברת הכנסת תמר זנדברג, יושבת ראש ועדת הכנסת למאבק בסמים, מסרה כי מרבית המטופלים נופלים בתפר שבין הרווחה לבריאות. קידום התפיסה ההוליסטית משלבת בין השניים הינה הכרחית לסל השיקום ופרויקט בתי המשפט הקהילתיים הינו כלי אכיפתי שמשתלב עם התפיסה הזו.

מהם העקרונות המנחים את בית המשפט הקהילתי?

1. התמודדות עם הגורמים המובילים לפשיעה

מרבית מהעבירות הפליליות אותם מבצעים עוברי החוק הן על רקע מצוקה כלכלית וקשיים חברתיים כאלה ואחרים. לכן, בתי המשפט הקהילתיים שמו לעצמם מטרה להתמודד עם כלל הגורמים שהובילו למצב העברייני ולא רק עם העבירה עצמה והאדם העומד מאחורי ביצועה.

2. פיתוח פתרונות לצמצום העבריינות

בית המשפט הקהילתי מפתח פתרונות רבים לטווח הארוך בכדי להתמודד עם מערך הבעיות שהובילו לפשיעה מתוך אמונה כי הדבר יביא לצמצום תופעת העבריינות החוזרת תוך העצמה וחזוקם של הנאשמים ושאר אזרחים אשר סובלים מפשיעה ומהזנחה חברתית.

3. מסגרת שיקומית במקום ענישה

בית המשפט הקהילתי נותן לעבריינים תמריץ על ידי יצירת מסגרת שיפוטית-שיקומית בכדי לשנות את התנהגותם תוך ליווי וסיוע ממוקד בתהליך.

4. תמיכה וליווי של העבריין

ההליך המשפטי בבית המשפט הקהילתי כולל דיונים באווירה תומכת מתוך מטרה ללוות את העבריינים בשלל פתרונות שיקומיים שיהוו תחליף לעונש המאסר.

5. פתרונות מערכתיים באזורים רבי פשיעה

באזור גיאוגרפי במדינה הסובל מרף גבוה למדי של פשיעה עבריינית, יהיה מאמץ מערכתי נכבד בכדי להוביל לפתרונות ארוכי טווח ברמה הקהילתית המקומית.

6. ענישה חינוכית ונטילת האחריות כלפי הקהילה

העבירות בהן בתי המשפט הקהילתיים מתמקדים הן עבירות המשפיעות ברמת הביטחון האישי של התושבים כמו עבירות אלימות, סמים, רכוש, מטרדים ציבוריים וסכסוכי שכנים. העונשים בגין הללו הם עונשים שיקומיים וחינוכיים ביניהם השבתם של העבריינים

לקהילה הנפגעת תוך חיזוק אחריותם כלפי הקהילה.

7. שיתוף עם ארגונים נוספים

בתי המשפט הקהילתיים עובדים בשיתוף פעולה עם ארגונים נוספים כמו רשויות הרווחה, ארגונים מקומיים, ועדי תושבים, המגזר השלישי ועוד, בכדי להוביל למיגור ולצמצום הפשיעה החוזרת.

מהם השלבים בתכנית בהם קציני המבחן שותפים?

קציני המבחן למבוגרים לוקחים חלק בשלביה השונים של התכנית:

1. שלב בדיקת התאמה לבית משפט קהילתי

בשלב זה נבדקת התאמתו של העבריין לבית המשפט הקהילתי.

2. שלב אבחון והמלצה על תכנית שיקומית

שלב זה כולל אבחון והכנת תסקיר אשר כולל המלצה על תכנית שיקומית בקהילה בשילוב גורמים וארגונים נוספים בקהילה שייקחו חלק בתהליך השיקום ושילובו מחדש של העבריין בחברה.

3. שלב התהליך השיקומי

השלב הנוכחי כולל למעשה את התהליך השיקומי שיכלול תכנית גישור וצדק מאחה, עבודות שירות לתועלת הקהילה והציבור, שילוב בתכניות שיקום כגון גמילה מסמים, שילוב בתכניות תעסוקה בקהילה ועוד. תהליך זה ילווה לפרקים בידי בית המשפט.

תופעת הרצידיביזם - כמה עולה לנו?

שיעור העבריינות החוזרת או החזרה לכלא הוא 41% בממוצע. שיעור החזרה לכלא עומד על 75% בקרב צעירים עד גיל 18 וכ-60% בקרב בני 18-20 שנכנסו בפעם הראשונה לכלא וחוזרים אליו. תופעת הרצידיביזם, קרי, שיעור העבריינות החוזרת וחזרתו של העבריין לכלא, עולה מיליארדי שקלים למדינה. מחישוב פשוט עולה כי אם המדינה הייתה משקיעה בשיקום של אסיר כדי שלא יחזור בשנית לכלא, היו נחסכים כ-3 מיליארד שקלים לאוצר המדינה.

כיצד מאתרים מועמדים לשיקום בבתי המשפט הקהילתיים?

את המועמדים לשיקום בבתי המשפט הקהילתיים מאתרים עוד בשלבי הגיבוש של כתב האישום בגין עבירות פליליות מסוימות. נבחנו כלל המניעים והסיבות שהובילו את עובר החוק לבצע את העבירה, מה היכולת של אותו אדם להשתקם, מידת רצונו ליצור שינוי משמעותי בחייו וכן הרקע ממנו מגיע. במידה וכלל התנאים שנבדקים בקפידה על ידי אנשי הרווחה מתמלאים, הנאשם מודה והתיק נסדר בהסדר טיעון. לאחר מכן, התיק עובר לבית המשפט הקהילתי ולא מתקדם לשלב הטיועונים לעונש, כפי שמתרחש ביתר המקרים.

בית המשפט הקהילתי בבאר שבע

בשלהי שנת 2014 החל לפעול כפיילוט מודל של בית משפט קהילתי בבאר-שבע. המודל כאמור פותח כדי להתמודד באופן מקיף ונרחב עם תופעת הפשיעה של עבריינים החוזרים לעולם הפשע, תופעה המכונה "הדלת המסתובבת". בכדי להתמודד עם הפשיעה בית המשפט מציע כלים מגוונים במטרה לשקם את העבריינים ולשלבם בקהילה מחדש. לבית המשפט הקהילתי בבאר-שבע הופנו עד סוף שנת 2014 תשעה עבריינים בעברות רכוש ואלומות כאשר חלקם ביצעו את הפשעים תחת השפעת אלכוהול וסמים. מרבית הנאשמים שהופנו לבית המשפט הקהילתי כאמור, סבלו מבעיות משפחתיות, מקשיים כלכליים ומניתוק ומבידוד חברתי. המטרה של בית המשפט הקהילתי היא להרחיב את המעטפת התומכת בנאשם ולבסס אותה.

בבית המשפט הקהילתי בבאר-שבע פועלת השופטת בדימוס דרורה בית-אור אשר פרשה לגמלאות אך חזרה למען הפרויקט. בבית המשפט זה בונים לעברייני תכנית שיקום אישית הכוללת הכנסה הדרגתית למעגל העבודה, השתתפות בקבוצות גמילה ועזרה במיצוי זכויות כמו בדיקת זכאות להנחה בשכר דירה או הטבות מביטוח לאומי.

האם תכנית השיקום מתאימה לכולם?

התהליך בבית המשפט הקהילתי אורך בין שנה לשנתיים ואין הוא מתאים לכולם. לטענת ד"ר דניאלה ביניש, מחקרים הוכיחו את אי היעילות בשיבה מאחורי סורג ובריח לזמן קצר. מבחינה כלכלית העלות של החזקת עברייני בכלא היא גבוהה יותר ומבחינה מוסרית יותר נכון לנסות ולשקם אותו. שיתוף הפעולה בין גורמי המשפט לרווחה משפיעים לטובה על האוכלוסיות המוחלשות. הבעיה בפשיעה החוזרת, לטענתה, היא גורמים של עוני, בעיות אישיות והזנחה שמשאירה את העבריינים במעגל הפשע. לטענתה, בתי המשפט הקהילתיים עמלים בכדי שעוברי החוק ייצאו מהמעגל המסחרר שבדרך כלל מתרחש כפועל יוצא של בעיית התמכרות וקשיים כלכליים. מטרתו של המודל הוא להתמודד עם פשיעה מעין זו ולא בעבירות של ארגוני פשיעה או צווארון לבן.

האם למרות תהליך השיקום הארוך חלק מהעבריינים יחזרו לסורם?

ד"ר דניאלה ביניש מוסרת כי במהלך ההליך השיקומי תיתכן נסיגה, דבר שתלוי בשלב בו עובר החוק נמצא. יחד עם זאת, המודל הקיים בבתי המשפט הקהילתיים מקנה לעבריינים כלים וראייה רחבה במטרה שיעזרו להם להתמודד בחיי היום יום ויקנו להם התנהלות נכונה יותר.

לעיתים השיקום לא נוחל הצלחה, אך ביניש מאמינה כי יש לתת הזדמנות לאנשים לצאת ממעגל הפשיעה. כלל החברה במדינת ישראל תרוויח אם באמצעות מודל השיקום העבריינות החוזרת תיפסק לחלוטין.

כיצד פועלים במקרה של אי-הצלחה?

במקרה של אי-הצלחה בהליך השיקום, מנהל בית המשפט הקהילתי הליך פלילי רגיל מול השופט או השופטת. מנגד, במקרים של הצלחה, מסתפקת התביעה בענישה אך שלא כוללת מאסר.

האם ניתן לנהל הליך שיקומי בתוך בית הכלא?

המערך השיקומי שנמצא בבתי הכלא הפרוסים ברחבי הארץ, הוא מפותח אך פחות טוב מכיוון שלא ניתן להשתקם במלוא מובן המילה כמו שמתאפשר בחיים האזרחיים.

בית המשפט הקהילתי ברמלה

כחלק מהפרויקט כאמור, הוחלט להקים בתי משפט קהילתיים באזורים בהם רף הפשיעה הוא גבוה למדי. המודל הובא לישראל על ידי עמותת אשלים מתוך מטרה להשתמש במשאבים הקיימים כדי לשקם את העברין במקום לסגרו מאחורי סורג ובריח.

העיר רמלה מאופיינת במגוון של שכונות מעורבות וגם שכונות בהן מתגוררים יהודים וערבים בנפרד. השכונות בצדה הדרומי של העיר מאופיינות במצב סוציו-אקונומי חלש יותר ונחשבות לשכונות מצוקה בהן ניתן למצוא פשיעה ושימוש רב בסמים. כמו כן, ברמלה חיה אוכלוסיית עולים גדולה מאתיופיה, מברית המועצות לשעבר ומדרום אמריקה וכן משפחות חלשות נזקקות שמגדלות דור שני ושלישי לעבריינות ולעוני. בקרב תושבי רמלה ניכרה תחושת ביטחון אישי נמוכה. חלק מתושבי העיר הביעו את חוסר ביטחונם להסתובב בשעות הלילה עקב תיוג השכונות בעיר כשכונות פשע. אחרים הביעו חשש להסתובב ברחובות עקב מעשי אלימות וחשיפה להתנהגויות עברייניות. אגף הרווחה בעיר ציין כי מתקיימת פשיעה על רקע בעיות חברתיות. כמו כן, צוין כי ישנם כאלה נעדרי רקע עברייני שנגררים לפשע עקב מצוקה ולחץ בשל חוסר בכלים מתאימים להתמודדות עם משברים.

אנשי המקצוע הפועלים בעיר רמלה הביעו את החשש בקרב אוכלוסיות מוחלשות מפני הממסד לרוב עקב קשייהם להתמודד עם דרישות בירוקרטיות למיניהן כמו קריאת מכתבים, בשל קשיי שפה וכן קושי למצוא אישורים לשם קבלת זכויות והטבות, מכיוון שלחלקם אין כלל תעודת זהות. הדבר מוביל לעיתים קרובות להצטברות חובות עד כדי הליכים משפטיים של הוצאה לפועל והוצאת פסקי דין נגדם. בשל נתונים אלה הוחלט להקים בעיר את המערך של בית המשפט הקהילתי. אומנם, בכדי שהפרויקט יצליח קהל היעד של התכנית צריך להיות בעל רצון לצאת מהמעגל העברייני ובעל יכולת להשתקם.

בית המשפט הקהילתי ברמלה החל את פעילותו בתחילת חודש ספטמבר בשנת 2015. כבוד השופט נירה דסקין משמשת כשופטת בבית המשפט זה וכן סנגורים מהסנגוריה הציבורית, קציני מבחן, פרקליטים, תובעים משפטיים, עובדת סוציאלית קהילתית מעריית רמלה, ראש צוות עבודה קהילתי ורכז מעמותת אשלים-ג'וינט.

הרחבה של בתי המשפט הקהילתיים בישראל

בתי המשפט הקהילתיים הוקמו בבאר-שבע וברמלה בשנת 2014 וכיום המגמה היא להרחיב זאת לערים נוספות. מנהלת שירות המבחן, רחל וינשטיין, אשר מחליטה האם להפנות את עובר החוק למסלול של בתי משפט קהילתיים, מסבירה כי מטרתה של התכנית היא להסתכל באופן הוליסטי בחמישה מעגלים מרכזיים בחייו של העברין: השכלה, עיסוק, רווחה, חברה ובריאות. בין היתר, התכנית כוללת טיפולים נפשיים, תהליכי גמילה, טיפול בלקויות למידה ופיתוח מיומנויות חברתיות.

נתונים סטטיסטיים באשר להצלחת התכנית

נתונים סטטיסטיים שהגיעו ממחקר שנערך בארצות-הברית, המקום בו הוקם המודל, הראו מצב חיובי. ממחקר שעקב אחר יותר מ-4,000 עבריינים ונערך בשנים 2007-2009 בבית משפט קהילתי בווינגטון, מצא כי כ-60% מהעבריינים השלימו את התכנית בהצלחה. דו"ח נוסף משנת 2011, הראה כי החזרה לעבריינות ירדה בכ-60%. כמו כן, חלה ירידה של 42% בשנה לאחר השלמת ההליך בתופעת העבריינות החוזרת בקרב אותם עוברי החוק לעומת קבוצת ביקורת אחרות עם מאפיינים דומים.

מחקר אחר שפורסם בשנת 2008 בקליפורניה הראה ירידה מהותית במספר המעצרים החוזרים; רק 17% ממי שסיים את התכנית בהצלחה נעצר במהלך השנתיים שנבדקו שוב לעומת קבוצת הביקורת שהראתה שיעור של 67% של מעצרים חוזרים באותה תקופה.

שיעורי הצלחת התכנית בישראל

לדברי מנהלת שירות המבחן, רחל וינשטיין, לתכנית הפיילוט נכנסו כ-150 עבריינים. מאה מתוכם הועברו לבית המשפט הקהילתי בבאר-שבע והשאר לרמלה. בבאר שבע נכחו כשלושים נשים וברמלה כשליש הם מוסלמים. על פי הנתונים, כ-20 משתתפים סיימו את התהליך בהצלחה רבה בבית המשפט הקהילתי בבאר-שבע, 50 מהמשתתפים עדיין פעילים בו ו-20 מתוכם נשרו ועברו לרצות עונש מאסר מאחורי סורג ובריח.

משתתפי התכנית ברמלה ובבאר-שבע הורשעו בעבירות סמים ואלימות כיוון שהוחלט שעבירות של צווארון לבן, נשק, שחיתות ומין לא יופנו לבתי משפט אלה.

לאור ההצלחה, הוחלט על ידי בכירים בממשלה להרחיב את התכנית ליישובים נוספים ביניהם תל-אביב, חיפה, ירושלים ומחוז הצפון. את התקציב לפרויקט משרד האוצר יממן לאחר שהבין כי החזקת עבריינים בבתי הסוהר השונים הינו יקר יותר מאשר טיפול שיקומי אשר מניב תוצאות טובות יותר.

מהם המלצותיה של ועדת דרוור בנוגע לבתי משפט קהילתיים?

ועדת דרוור, שהתכנסת בחודש נובמבר בשנת 2015 בכדי לבחון את מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים, המליצה לאמץ את מודל בתי המשפט הקהילתיים שהופעל על ידי עמותת אשלים ושותפים נוספים וכן להקצות שופטים שיטפלו במכלול הליכים בבתי משפט אלה. כמו כן, הועד המליצה לגבש כללים מוסכמים להפניית התיקים למסלול הקהילתי וכן ליצור מנגנון פנימי בבית המשפט שיפעל לניתוב התיקים לפי אותם הקריטריונים.

חשיבות הייצוג המשפטי בבית המשפט הקהילתי

בתי המשפט לפתרון בעיות מהווים מודל חדש בהליך הפלילי הישראלי, דבר המצריך מומחיות שתדע לסייע לך להתמודד עם המציאות המשפטית החדשה. עורך דין פלילי מומחה יוכל לסייע לך להבין האם המקרה הספציפי שלך ראוי ויכול להתברר בבית משפט קהילתי ולהסתיים בשיקום במקום ענישה. לפיכך, נוכח חשיבות דרך ניהול ההליך הפלילי בבית המשפט הקהילתי ונוכח השלכות מרחיקות הלכת שעשויות להיות לה על עתידך, ראוי שתיוועץ בעו"ד פלילי מנוסה באשר לאפשרויות השונות העומדות בפניך. באפשרותך ליצור עימנו קשר בכל שעה בטלפון **052-6885006** או באמצעות הטופס המקוון באתר.